

УДК 321.17(497.11):929"12/13"

271.222(497.11)-726.1:929"12/13"

322:272(497.11)"12/13"

Борис Стојковски*Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду**Међународни центар за православне студије Ниш – Србија**e-mail: boris.stojkovski@ff.uns.ac.rs***СЛИКА РИМОКАТОЛИКА У ДЕЛУ ДАНИЛА II¹**

Апстракт: Дело архиепископа Данила II *Животи краљева и архиепископа српских* представља више него значајан историјски извор. У њему се огледају и светоназорска аутора, али и целог тог времена, али и политичка схватања доба у коме је настало. У таквом оквиру треба сагледавати и његов поглед на римокатолике. У самом делу Данила II помена римокатолика као таквих скоро и да нема, али је врло индикативан његов став према римокатоличким принцезама које су дошле у Србију. Начин на који их приказује, али и како тумачи њихово порекло је нарочито занимљив за различита тумачења и бројна разматрања везана за статус страних принцепа у средњовековној Србији.

Кључне речи: архиепископ Данило II, *Животи краљева и архиепископа српских*, римокатолици

Српски архиепископ Данило II представља једну од најзначајнијих и најсвестранијих личности немањихке епохе и читавог српског средњег века. Његово дело, *Животи краљева и архиепископа српских*, познато и као *Данилов зборник*, представља прворазредни историјски извор, књижевно ремек-дело али и огледало времена у коме је настало. Исто тако, оно је и несумњиво најбоља слика идеологије Немањиха коју је у време краља Милутина утемељио, између осталих, управо архиепископ Данило II.

Цео *Данилов зборник* је одличан извор и за проучавање односа према другом, односно странцима, било да су владари, принцезе, великаши или неки други великодостојници. У *Животима краљева и архиепископа српских* римокатолици, римокатоличка црква се нигде не помињу тим речима, изузев на једном месту, али и ту у посве специфичном контексту. Међутим, нису ретки помени значајних личности за које се поуздано зна да су припадали Римокатоличкој цркви, односно римокатолицизму. Различит је поглед на њих у *Даниловом зборнику*. Многе од тих личности биле су органично везане за немањихко доба и за средњовековну Србију, те је разумљиво да су оставиле трага и у делу великог српског архиепископа и писца Данила II. Напомињемо да ћемо се овом приликом се концентрисати искључиво на податке похрањене у

¹ Рад представља фазни резултат на истраживању на пројекту 114-451- 2529/2016 *Интеракција култура, економски токови и социјалне структуре на тлу Војводине као историјски процеси дугог трајања* који финансира Покрајински секретар за високо образовање и научно-истраживачку делатност Владе АП Војводине.

Животима краљева и архиепископа српских, дакле на дела настала из пера самог Данила.

Овај и овакав просопографски поглед и анализа Даниловог дела из угла његовог става према римокатолицима до данас није добио у историографији место које завређује, иако су, без сумње, многи изузетни научници проучавали *Данилов зборник* и дали бројне важне закључке, који се односе на ову тему. Како би се, међутим, ова тема ваљано обрадила, неопходно је наново прочитати шта је српски писац и архиепископ написао о реченим личностима.

Један једини конкретан и директан помен римокатоличанства се неизоставно мора сагледати из више аспеката. Он га назива латинском вером, и не означава римокатоличанство као јерес, али га описује као нешто другачије од православља, за које јасно користи синоним хришћанство. Међутим, контекст у коме архиепископ Данило II у својим *Животима краљева и архиепископа српских* је врло битан. У Милутиновом житију Данило II описује како је овај српски краљ освојио Злетово, Овче Поље и Пијане те да је одатле истерао грчку властелу. Они су отишли у Цариград код василевса Михаила VIII Палеолога и жалили му се на српског краља Милутина. Цар је био испуњен великом *јарошћу*, и припремао је велику војску, сачињену од Грка, Турака, Татара и других народа у намери да нападне на Србију, али га је предахитрила изненадна смрт. *Сличан лукавом предатљу који одступи од светлости у таму, као што и овај Палеолог одлучивши се од хришћанске вере, узне веру латинску*. Недуго потом, сходно Даниловом тексту, Михаило VIII Палеолог је и умро, изненада од непознате болести.²

Оваква перцепција је далеко више везана за политику према Лионској унији коју је водио византијски цар, али и вероватно због његове раније намере да укине аутокефалност српске цркве. Надаље, вишедеценијски напори папске курије да приволе и краља Милутина, али и његовог брата краља Драгутина Римокатоличкој цркви доживели су неуспех. Ни црква изгледа није превише благонаклоно гледала на овакве покушаје, те је отпор унији дао посебан замах у време настанка овог житија, што је Данилу и омогућило да византијског цара представи као злог човека који је чак пригрлио латинску веру. Она овде није приказана као јерес, што би се могло објаснити чињеницом да српски архиепископ и писац српске краљице римокатоличког порекла описује, као што ће детаљније бити размотрено, бираним речима и узвишеним тоном. И док је Михаило VIII Палеолог био непријатељ српске државе, па и српске цркве, што би можда посебно требало да се истакне, дотле су у случају српских краљица Јелене и Кателине политичке и династичке везе са земљама њиховог порекла имале пресудну улогу у њиховом портретисању.³

Слику односа архиепископа Данила II према римокатолицима у његовом делу најбоље је управо сагледати кроз призму његовог односа према страним принцезама које су постале српске краљице-Кателини и понајвише краљици Јелени. Грацилни принцип и женски ликови у делу Данила II представљају једну специфичност којом писац осликава врло често дубље политичке, али и породичне (династичке) односе.

---

2 Данило Други 1988, 113-114.

3 Те је закључке у нашој историографији добро формулисао Владета Петровић, али није улазио у детаљнија разматрања односа према римокатолицима, в. Петровић 2014, 34-35. О односу Србије према Лионској унији детаљније је писао Антоновић 2005, 113-130. из овог свеукупног односа српске владарске куће према Риму и уопште латинском свету могу се извући добри закључци и о карактеру и начину приказивања римокатолика у делу архиепископа Данила II.

Мотив идеалне краљице, мајке, побожне жене, образоване жене, присутан је и на страницама *Даниловог зборника*.

Први помен везан је за Кателинино порекло у *Житију краља Уроша*. У време када је (тада принц) Стефан Драгутин стасао за женидбу, његов отац краљ Урош потражио му је одговарајућу прилику. Избор је пао на *благочестиву жену, звану Кателину*. За Данила II она је *од царскога племена угарскога народа*. У овом делу сазнајемо и да је Драгутину његов отац обећао да ће му још за живота препустити управу над краљевством.⁴ И при самом венчању краљ Урош је лично угарском владару (коме се име не спомиње) рекао:

Такође и свату своме, краљу угарскоме, обећа се говорећи:

*Хоћу да даш кћер твоју за мога сина, јер ће у великој части и хвали ићи ка царском престолу и бесценом бисеру. Јер ево ћу учинити да син мој буде самодржавни краљ свој српској и поморској земљи.*⁵

Познат је из истога житија и део који говори о насилном свргавању краља Уроша I од стране његовог сина Драгутина. Овај потоњи је од свог оца, као што се зна, тражио део земље на управу. Урош је то одбијао, а Драгутин се чак консултовао и са својим тастом, и то двапут. Први пут угарски краљ, коме ниједном Данило II не наводи име чак је и окривљен за подстицање на напад сина на оца. Српски архиепископ и писац каже да је Драгутин од оца тражио део *отачаства* којим би могао да влада, *слушајући прекорне речи са многим досађивањем од свога таста краља угарскога*.⁶ Други опис у *Житију краља Уроша* доноси слику угарског краља као таста, али и савезника младом краљу Стефану Драгутину. Стефан V, који је био Драгутинов таст, овде и даље наведен само као *угарски краљ* обећао је свом зету сву помоћ, и колико год војника Драгутин буде желео. И заиста, према *Животима краљева и архиепископа српских* Драгутин је повео војску састављену и од угарских и куманских војника те се супротставио своме оцу, победивши га код Гацка и свргнувши са престола.⁷

Основни проблем приликом проучавања ових одељака из Даниловог списка јесте хронолошка непрецизност. Наиме, треба имати на уму чињеницу да је Стефан V владао у периоду од 1270. до 1272. године, а да су сва ова дешавања из 1276. године, када је Драгутин свргао свога оца.⁸ Други значајни проблем јесте да је *Житије краља Уроша* заправо настало тако што је Драгутиново житије подељено на два дела од стране једног од Данилових ученика и настављача.⁹ Анализирајући овај одељак код Данила јасно је да је главни кривац за избијање овог сукоба краљ Урош који није одржао своје обећање и дао свом сину Драгутину да влада, односно није га учинио краљем, како је обећао у два наврата. Мада, ако се анализира детаљније Урош није обећао конкретно, бар према Даниловом тексту, да ће свом сину дати део државе, већ да ће га за свог

---

4 Данило Други 1988, 52.

5 Данило Други 1988, 52-53.

6 Данило Други 1988, 53.

7 Данило Други 1988, 54-55.

8 Драгутинов је таст ступио на престо још пре 13. маја 1270. године, свега неколико дана по очевој смрти. Сам Стефан V, пак, умро је 6. августа 1272. године на острву Чипу. Szűcs 1993, 147-152.

Узелац 2009, 8-9 сматра да се ради о континуираном сукобу који је трајао годинама, те да је Драгутин од угарског краља Стефана добио помоћ по завшетку угарско-чешког сукоба 1271. године, као и да је врло могуће да су Кумани учествовали и 1272. у неком сукобу Драгутина са оцем, ако и у одсудној бици код Гацка четири године доцније. Vásáry 2005, 99-100 сумња у учешће куманских војника у бици код Гацког али сматра да је засигурно било чета овог народа у унутрашњим сукобима у Србији и периоду 1272-1276.

9 Мак Данијел 1991, 219, 222.

живота још учинити краља. Како Милош Ивановић добро примећује Данило је овде прећутао чињеницу да је Драгутин носио титулу младог краља, која је, као што је добро познато преузета из угарске феудалне праксе. За разлику од свог таста Стефана, који је одиста као млади краљ добио део територије на управу, Драгутин од краља Уроша није. Данило приписује угарском краљу да је вршио притисак на Драгутина да од оца тражи део земље на управу, мада је заправо као млади краљ, Драгутин тражио оно што је његов таст у Угарској и добио, носећи исту титулу као млади краљ.¹⁰

Кателина је *благочестива* и у Драгутиновом житију, односно *Стефана Сремскога званог Драгутина, у монаштву Теоктиста*. Пад с коња, који је архиепископ Данило II представио као неку врсту казне Божије јер је Драгутин устао на оца, био је прекретница у животу дотадашњег српског краља. Он се сада пореди са Аврамом, и каже се да Драгутин оставља земаљско царство и повлачи се у Мачву, *коју му је дао његов таст, краљ угарски*.¹¹ Кателина је још једном названа *благочастивом краљицом* и када је на двору у Дебрцу (*Дебрец* како пише Данило, *у земљи званој Срему*) угостила заједно са мужем самог Данила. Ова се епизода налази на самом крају Драгутиновог житија и још једна је илустрација идеје братске љубави која провејава код Данила. Наиме, он приказује како га је краљ Стефан Урош (Милутин) послао своме брату Стефану (краљу Драгутину), јер су се од раније познавали. Велико је било Драгутиново одушевљење што му долази такав гост са свитом састављеном од све самих светогорских монаха. И Кателина, са својом властелом и пратњом је такође била усхићена због сусрета са Данилом.¹²

Дакле, иако је приказана на самом почетку као личност која је била из Угарске, принцеза високог рода, Кателина је све време приказана као православна. Данило ју је украсио многобројним епитетима, истицавши стално њену благочестивост и приказавши је као благоверну православну српску краљицу. Занимљиво је да ни њен отац није приказан негативно, већ, напротив, као неко ко свесрдно помаже свом зету. Како би се боље сагледао однос који је Данило II имао у свом делу према угарској принцези, а српској краљици Кателини, требало би обратити пажњу и на сврху и на структуру и Урошевог и Драгутиновог житија. Ово потоње је претрпело велики број прерада и интерполација током времена. Прво је издвојено Урошево житије, а реторски увод је написан за оба. Затим је додат велики број интерполација. Једна од њих је и речена мисија коју је Данило II имао код Милутина, а потом и на двору код Драгутина. Даље, треба имати на уму и структуру Драгутиновог житија. Оно је написано као панегирик човеку који је грешио (устао на оца), био кажњен (пао с коња), и потом живео побожно. Несумњиво је било намењено превасходно црквеним круговима. Поред тога, често је наглашаван у науци и политички контекст овог житија, којим је требало настојати да се обезбеди право на наслеђе Милутиновој лози.¹³

Узевши у обзир да је овај спис вишеслојан и да има сва речена обележја, представа Кателине, па чак и њеног оца, могу такође да имају макар делимично, поруку

---

10 О овом одељку најдетаљније в. Ивановић 2017, 114-118 са литературом. О Стефану као младом краљу в. Szentpétery 1921-1922, 77-87; Mályusz 1971, 42-52; О установи младог краља в. Šarkić 2008, 40-43 са исцрпном библиографијом. Аутор овде указује на то да је у случају Драгутина несумњиво угарски утицај.

11 Данило Други 1988, 62.

12 Данило Други 1988, 72.

13 Штавише, сам Данило ставља у уста краљу Драгутину да је рекао да чак и кад би се јавила нека Божија благодат на њему, да га не износе из прашњаве земље. Због тога приређивачи Данилових списа с правом виде у томе припрему за наследство престола у Милутиновој лози. в. Данило Други 1988, 19-20.

династичке симфоније, јединства и помоћи коју је угарски краљ послао своме зету. Кателина, пак, могла је, узевши у обзир оба житија и њихов карактер, једино и бити приказана као благочестива жена која стоји уз свога побожног мужа и владара који је мирно владао у својој земљи.

Још је више уздигнута једна друга странкиња, краљица Јелена, у *Животима краљева и архиепископа српских*. *Житије краљице Јелене* је хагиографски спис намењен канонизацији српске владарке. Српски архиепископ и писац зналачки на самом почетку овога житија истиче њено страно порекло, да је била од племена *фрушкога, кћи славних родитеља који су били у богатству и слави*.¹⁴ Њено житије препуно је библијских парабола и представља књижевно вероватно најлепше Данилово житије, састављено како би се прославила српска краљица те уврстила у ред светих. Изгледа да је настало врло брзо после њене смрти 1314. године. Гордон Мак Данијел га назива *најканоничнијим* од свих житија у коме се нарочито истичу медитативни моменти, велики број молитава, чудеса, као и библијских парабола. Реторика је знатно китњаста, има изузетно велик број различитих молитава, нарације, поученија, плача, похвале, многих других стилских фигура и лирских описа, и уопште узев читав спис је прожет литургичким елементима. Песничке елементе прожима и изузетно велики број библијских цитата, посебно старозаветних. Понајвише је псалма, затим делова из Прича Соломунових, Петокњижја, Књиге о Јову, Књига пророка Исаије и Данила, итд од новозаветних цитата, предњаче они из посланица. Библијски цитати заокружују сваку целину, поткрепљују закључке и ставове самог аутора. Заиста, у овом житију је најмање историје, а највише класичне хагиографије. Већ је од раније примећено како је у овом житију она осликана искључиво из православног аспекта. Он описује само изградњу манастира Градац, а сав Јеленин духовни живот, као и делатност на пољу образовања младих девојака из сиромашних породица смешта у православне оквире и описује као елементе њене православне побожности.¹⁵

Најважнији политички догађај који провејава кроз Јеленино житије из пера архиепископа Данила II јесте несумњиво грађански рат између Јелениних синова, краљева Драгутина и Милутина, као и питање наследства престола у немањихкој Србији. Данилов став, изречен кроз Јеленину беседу, био је по том питању врло јасан. Он је настојао да истакне идеју помирења, братске љубави и слоге, као основног темеља на коме је имала да почива српска држава. Чак је и слика Јеленине сахране, и њеног загробног живота, послужила у сврху приказивања стања у династичким круговима. Драгутин није присуствовао сахрани своје мајке, што Данило II правда тиме што је био веома удаљен од места где је краљица Јелена имала бити сахрањена. То је доказ да непријатељства између њега и брата нису престала, али је вешт приповедач и метафоричар архиепископ Данило II још једном искористио краљичин лик за алегорију

---

14 Данило Други 1988, 81. Порекло краљице Јелене било је и остало озбиљан предмет расправе у науци. Готово је извесно да су у њој се спојили и византијска царска породица, за коју је била везана преко своје бабе Маргарите, удовице Исака II Анђела, као и Угарске, за коју је била вишеструко крвно повезана, превасходно преко оца Јована Анђела, господара Срема. Осим тога краљица Јелена је преко мајке Матилде била пореклом из француске породице Куртене, која је пак била родбински везана за Анжујце. Рођачком повезаношћу и са утицајном породицом Сент-Омер јачају се њене везе са латинским фамилијама у Византији. В. McDaniel 1982-1983, 43-50; Стојковски 2015, 41-48. на тај начин српски архиепископ је у праву, јер је Јелена многоструко имала везе са франачким, латинским (*фрушким*) породицама и доиста преко родитеља је имала угледно порекло.

15 Данило Други 1988, 18-19; Хафнер 1991, 132-136; Митић 1997, 61-69; Поповић 2010, 14-16.

симфоније. Наиме, управо након посете Јеленином гробу, како сведочи Данилов зборник, Драгутин посећује брата у Паунима где су се измирили у великој љубави.¹⁶

За владарску идеологију краља Милутина биле је веома важно да се односи са братом Драгутином, од кога је и примио власт 1282. године прикажу као односи хармоније и братске љубави. Краљица-мајка је у том смислу могла да послужи као интегративни фактор, а и њен сам живот је приказан кроз настојања и молитве да њени синови живе у слози.¹⁷ Једна од свакако најлепших литерарних слика, праћена јаком политичком поруком државног и династичког јединства, у читавом опусу Данила II јесте сцена заједничког ходочашћа угарске принцезе, а српске краљице Кателине и порфирородне византијске принцезе и такође краљице Србије Симониде на гроб краљице Јелене, још једне стране, латинске принцезе која је седела на трону српских краљица.

По Данилу, предлог за ово ходочашће дошло је од стране Симониде. За тај догађај Данило каже: *благочастива и христољубива краљица Симонида, кћи светога и великога и васељенскога цара грчкога Андроника је отишла ка свом мужу и рекла му следеће: Молим те, Господару мој, заповеди ми да идем до свевољене сестре моје, а снахе твоје, благочастиве краљице Кателине. Јер достојно је да се и ми видимо, да и ми учинимо дужну љубав међу собом, као и ти са свељубљеним ти братом. Ако не презреш моје молбе и заповедиш ми да идем ка њој, то ће већа љубав бити међу вама, о господару.* Наравно, Милутин ју је отпустио са пратњом у којој су била властела и њихове жене.

*И тако идући са славом царском кроз све државе своје, и дође у славни град звани Београд, на обали реке Дунава и Саве. И ту се у великој саборној цркви митрополитској поклонили са умиљењем чудотворној икони пресвете. И саставиши се са благочастивим краљем Стефаном и са његовом женом Кателином, и ту је била велика радост и весеље приликом доласка ове благочастиве и неисказана љубав. Овај благочастиви краљ Стефан беше напред извештен о доласку њезину, и беше заповедио да се саберу к њему сви силни државе његове. И од угарске земље иђаху носећи различите дарове, на дивну похвалу и ту многим даровима почаствова ову благочастиву према царском достојанству. Након тога оне су одишта отишле у Градац и тамо се поклониле гробу Јеленином, богато обдаривши овај манастир. На крају И подигавши се отуда и опет обе одоше заједно ка благочастивоме и превисокоме краљу Урошу. И велико славље учини господин краљ због њихова доласка. И многе дане проводише заједно у великој слави и радости. А благочастиву краљицу Кателину овај господин мој краљ Урош почаствова многим изабраним даровима и сву властелу свога вазљубљенога брата краља Стефана и тако је отпусти са славом своје дому.*¹⁸

Јасно се види тенденција Данила II да прикаже слику идеалних односа у породици, као и да се покаже и учврсти мир између двојице краљева. Свечан дочек краљице Кателине на Милутиновом двору, али и претходни пријатељски сусрет у Београду и дочек на који је Симонида тамо наишла такође исказују намеру писца да се прикаже хармонија и идила унутар владајуће династије у Србији. Овај сусрет краљица свакако је имао симболично и знак помирења њихових мужева, односно двојице краљева после тешког грађанског рата који је трајао више од једне деценије. Место архиепископа Данила II је ту и више него значајно, јер је он без сумње био вероватно

---

16 Данило Други 1988, 18-19.

17 Маринковић 1978, 12-14.

18 Данило Други 1988, 104-106; детаљна анализа овог одељка са библиографијом код Stojkovski 2014, 49-58.

кључна фигура у стварању владарске идеологије, нарочито краља Милутина, чије је житије централно у *Зборнику*.¹⁹

Занимљиво је приметити да Данило II овде поштује феудално право угарског краља над Мачвом. Ова територија се третира као угарско подручје, за коју Данило, као што је речено, експлиците и тврди да је добијена од угарског краља. Исто тако, на још једном месту у *Животима краљева и архиепископа српских*, тачније у Драгутиновом житију, српски архиепископ и писац понавља да је Драгутин добио *многе крајеве угарске земље*.²⁰ На овај начин Данило II врло јасно одваја подручје под управом краља Драгутина (називајући га *сремски краљ*), али и третирајући га као засебног владара, у појединим деловима свог списка и као равног Милутину. Иако је ова област у очима савременика била засебна државна творевина, упада у очи чињеница да је краљ Драгутин Мачву и друге области добио као зет краља Ладислава IV у другој половини 1284. године. По истом том праву, и ранији господари Мачве су ову област добијали, као краљевски рођаци, почевши од Маргарите, бивше византијске царице, а ћерке угарског краља Беле III, затим њених наследника, као и других угарских великаша, а рођака владарске куће, као што је то био Ростислав Михаилович и на концу сам краљ Стефан Драгутин.²¹

Краљица Јелена, пак, познато је добро у науци, је одржавала врло блиске и тесне везе са Римокатоличком црквом, укључив и римску Курију, као и римокатолике на територији којом је управљала.²² Јелена је врло активно помагала фрањевачки ред у својој области (држави) којом је управљала после мужевљевог смрти.²³ Помагала је и бенедиктинце, дајући замах оживљавању опатије Богородице Ратачке, као и обнову опатије Светог Сегија и Вахва. Традиција о њеном ктиторству опстала је до дубоко у нови век, када су се бенедиктински редовници сећали своје добротворке.²⁴ Водила је несумњиво врло активну дипломатску политику, и имала врло блиске везе са папством и Дубровником, са којима је имала и уговор и заклетву да ће им помоћи и штитити град уколико краљ Стефан Урош I наново зарати са њима.²⁵ Може се потпуно са правом претпоставити да је имала утицаја, превасходно због свог порекла, и на промену стране Србије у рату који је завршен битком код Пелагоније 1259. године. Србија је, испрва,

---

19 Stojkovski 2014, 55.

20 Данило Други 1988, 70.

21 Харди 2009, 65-80; Опанаке краљевске власти је условило да се већ почетком XII формирају засебне територије којим су управљали или великаши, рођаци краљевске куће или на послетку и наследници престола, в. КМТЛ, 354 (Е. Fügedi)

22 Имала је и свог личног исповедника, из извора је јасно да су је и у Риму сматрали особом оданој римокатолицизму. О њеној преписци са Римом, нарочито у време када је и краљ Милутин водио интензивне преговоре са папством, а и Драгутин настојао да се приближи из политичких разлога Риму в. Антоновић 2005, 114-130; Поповић 2010, 81-86; треба истаћи и да се Јелена прилично ангажовала око оснивања бискупије у Сапи, Поповић 2010, 80-81.

23 После 1288. године краљица је учествовала у подизању фрањевачких самостана у Котору, Бару, Скадру и Улцињу. Суботић 1958, 138-141; Поповић 2010, 57-64; Цветковић-Гаврић 2015, 119-135.

24 Њен је син краљ Милутин потврдио привилегије и поседе манастира Богородице Ратачке 1306. године, док је краљица Јелена заједно са синовима Драгутином и Милутином после 1290. подигла (обновила) речени самостан Светих Сергија и Вахва, који се налазио на реци Бојани. В. Митровић 2015, 65-81.

25 Поповић 2015, 53-60. Свакако један од најпрепрезентативнијих примера њене привржености Римокатоличкој цркви, поред свега наведеног, јесу и иконе које је поклонила Риму, као и цркви Светог Николе у Барију са којом су Немањићи још од тоба утемељивача династије, великог жупана Стефана Немање, имали посебно блиске односе. В. Миљковић 2007, 275-294; Д'Амико 2011, 305-321.

подржавала Епирску деспотовину, али је потом променила страну и подржала Nikeју против ахајског кнеза Вилема Вилардуена и коалиције коју је окупио. Поред Србије, подршку Nikeји пружила је и Угарска.²⁶

Архиепископ Данило Пу овом панегирику мајчинску фигуру краљице Јелене илуструје и дужним поштовањем краља Драгутина који јој је, ако пратимо текст Урошевог житија, доделио део државе на управу. За Данила њена управа над додељеним јој подручјем је легитимна, а њен мајчински ауторитет над синовима неупитан. Краљ Драгутин својој *чедољубивој мати* нуди сва богатства која она жели, обећава јој да ће јој верно служити *са страхом и љубављу истините вере*. Данило је Јелену у овом разговору представио и окарактерисао као жену која има све врлине *чиме се прве жене украшаваху*. Јелени је Данило у уста ставио и речи препуне библијских алузија и цитата Светог апостола Павла о пролазности овог света и овоземаљских богатства. Јелена се и овде назива *христољубива*, а Данило не крије дивљење њеним речима.²⁷

Још је једна занимљивост везана за Данилову перцепцију ових римокатоличких принцеза-српских краљица. У свом делу, српски архиепископ и писац доследно користи облик *Кателина*. Овај облик њеног имена написан је и на ктиторској композицији краљице Кателине у задужбини њеног супруга, краља Стефана Драгутина, у цркви Светог Ахилија у Ариљу. Ту је написано једноставно *Кателина кралица*.²⁸ Порекло овог облика њеног имена је готово извесно из мађарског језика. Иако је лингвистичких споменика мађарског језика из доба Арпадовића сразмерно мало, латинска и делимично мађарска језичка грађа, као и досадашња истраживања на пољу историјске лингвистике показали су да је ово име у Угарској у време династије Арпадовића било прилично заступљено, а да се тај тренд наставио и касније. Као такво појављује се у грађи у неколико различитих облика. Јасно је свакако да је име грчког порекла, да значи у првом реду *чиста*, али има и још нека друга значења. У ономастику у Угарској, али и другим земљама улази преваходно захваљујући развијеном култу двају светитељки које носе име Катарина. То су Света Катарина александријска мученица, и Света Катарина из Сијене, девица. Ова потоња је свој култ имала искључиво у римокатоличком свету док је Света Катарина Синајска имала и има развијено поштовање међу хришћанима и Истока и запада. У средњовековној Угарској три принцезе су понеле ово име, у питању су биле ћерке Беле IV, затим Стефана V и Лајоша Великог. Међу облицима који се најчешће срећу у угарској дипломатичкој и другој изворној грађи ово име је забележено као *Cat(h)erina-Kat(h)erina, Catarina, Caterina, Kat(h)alena, Kat(h)li(y)n, Kathlen*. Промена *г>л* није ретка и среће се и у другим властитим именицама током историјског развоја мађарског језика. До данас облик имена Катарина у мађарском језику је *Katalin*.²⁹

Ово би несумњиво могао бити јасан показатељ да Кателина није променила своје име приликом склапања брака са Драгутином. Уколико је ово тачно, а облик Кателининог имена, потврђује да име није мењано, то би показало једну знатно

---

26 Стојковски 2015, 41-46.

27 Данило Други 1988, 56-57; о Јелени као идеалној краљици, ауторитету и символу хармоније и братске љубави њених синова уп. одличну анализу Vukovich 249-266.

28 Војводић 2005, 206. сама Кателинина фреска има доста специфичности. Она није приказана са краљевским инсигнијама, највероватније јер је то и била пракса све до владавине краља Милутина и доласка Симониде у Србију. Осим тога, на ктиторској композицији приказана је са посве необичним плаштом који више подсећа на римокатоличке, тј. западноевропске узорне у уметности, због чега се у стручним круговима сматрало да је сама Кателина то могла донети из Угарске. *Исто*, 168-169 са литературом.

29 Berrár 1951, 183-184; Fehértói 2004, 450.

различиту праксу у односу на ону у Византији. Добро је познато да су стране, односно инославне, принцезе које су долазиле у Византију, по правилу не само прелазиле на православље, већ су и мењале своја имена. Међутим, питање склапања брака, као и самог обреда венчања и у Византији, а аналогно томе и у Србији је изузетно комплексно питање. Иако су, по канонима, бракови са иноверним, односно инославним, принцезама у Византији били забрањени, а сви значајнији правни списи и Византије, али и Србије, која је преузела византијску праксу, забрањују бракове са јеретицима, Јеврејима, ипак је било таквих случајева. Штавише, било је и византијских великашких породица латинског порекла. У Византији се сматрало природним да жена узме мужевљево веру, односно да пређе на православље и да се деца васпитавају у византијском духу. Занимљиво је да испрва није било законски снакционисано да је венчање услов за склапање брака, али већ од времена цара Алексија I Комнина то је постало обавезно. Наравно, за нашу је тему од прворазредног значаја и чињеница да су у склапању династичких бракова, како у Византији, тако и у средњовековној Србији главну и суштинску улогу играла политички интереси искључиво. Стога су и црквени канони повремено бивали мање или више заобиђени.³⁰

Све би ово могло да указује да су црквени канони заобилажени и у случајевима Кателине или још пре, Јелене. У случају Драгутиновог венчања Данило је имао потребу да напише да се Драгутин угарском принцем *по закону ожени*. Отац Драгутинове невесте је овде назначен као *сват*, што би имплицирало на то да је до само свадбе дошло.³¹ Са друге стране на почетку Јелениног житија, архиепископ Данило II кратко каже да је од родитеља Јелена била *дана за жену* краљу Урошу.³² Још један важан правни елемент о коме треба размишљати јесте и чињеница да *Законоправило Светога Саве* преузима дефиницију брака римског правника Модестина, која је сачувана у *Прохирону*. Према овој дефиницији венчање се не захтева као услов за склапање брака. Имајући на уму ово, као и чињеницу да је владар изузет из одредаба приватног права, можемо претпоставити да српске владарке латинског порекла, макар у случају Кателине и Јелене, нису мењале имена, а могуће ни веру. Ово би се нарочито могло применити на Јелену, с обзиром на њен близак однос са римокатолицима. Наравно, увек постоји и могућност да су формално примале православље, али да су остајале мање или више блиске римокатоличанству, што је познато и из сличних примера у Византији.³³

Тешко је рећи да ли је оваква пракса започела још са доласком Ане Дандоло у Србију. Несумњиво је овај брак (склопљен почетком 1217. године) значајно допринео јачању спољнополитичке позиције српске државе и доста помогао да се оствари тежња у то време стара готово две деценије да се Србија уздигне на ранг независне краљевине. Породица Дандоло је тад била изузетно утицајна и у самој Републици Светог Марка, али и у Дубровнику.³⁴ Међутим, о томе да ли је Ана променила веру, али и своје име, нема ниједног извора. Штавише, Андрија Дандоло у својој *Хроници* пише како је Стефан, под утицајем своје жене *abjecto schismate* у шта је заиста тешко поверовати.³⁵

---

30 Nicol 1964, 160-172; ODB II 1990, 1306; Šarkić 2004, 99-103; Копривица 2013, 551-563.

31 Данило Други, 1988, 52.

32 Данило Други, 1988, 81.

33 У вези са рецепцијом брака у византијском и преко њега средњовековном српском праву в. Šarkić 2004, 99-103. професору Срђану Шаркићу дугујемо захвалност на врло корисним саветима и сугестијама.

34 Коматина 2014, 8-9, 14-15.

35 Andreae Danduli Venetorum Ducis Chronicon Venetum 1728, 340-341; в. И критичко издање *Reum italicarum scriptores* 287. интересантно је приметити да код Дандола нема ни помена имена

Ниједној од ових жена страног порекла архиепископ Данило II не приписује увржене карактерне особине које се могу наћи код византијских писаца, како Нићифора Григоре, тако и познијих византијских аутора, као што је Дука. На примеру Ане Савојске се изузетно добро види какав је био доминантан став према женама страног порекла. За византијске писце она је љубоморна и неуравнотежена, а Нићифор Григора врло експлиците је криви за сва зла која су се догађала у време грађанског рата у Византији након 1341. године.³⁶

Оваква перцепција страних владара и принчеца у једном извору провенијенције какав је *Данилов зборник* је посве специфична. У Византији, несумњивом узору српске хагиографије, однос према *другом* и *странцу* је био посве другачији. Више је, примера ради, података о странцима из пера наративних извора, него у кругу званичне историографије. Штавише, нарочито у епохи крсташких ратова и поглавито после латинског освајања Константинопоља 1204. године дискурс великог броја византијских писаца спрема западњака (Латина, Франака) је изразито негативно усмерен. Готово свим слојевима међу писцима. Било да су дворски писци, интелектуалци или свештена лица заједничко је да су на западњаке гледали као на арогантне уљезе. Наравно, политички разлози су и овде имали великог значаја, али и старе расправе са Римом, које су напослетку, довеле и до раскола између Цариграда и папства. Ни писци из времена крсташких ратова нису пропуштали да истакну све, по њима, *зрешке* код латинских хришћана. *Данилов зборник* сведочи потпуно супротну праксу у Србији.³⁷ Наравно и она је везана за политичке прилике у Србији и однос са западним светом.

Данило је врло вешто уклопио спољнополитичку оријентацију своје земље са њеном припадношћу православној икумени. Све три поменуте владарке су за њега приказане искључиво у контексту православне припадности. За Симониду, иако је ћерка дугогодишњег Милутиновог непријатеља, ипак није необично јер је православна Византинка. Овако лепе речи исказане посебно о угарској принчеци Кателини су посве занимљиве, јер култ њеног супруга, краља Стефана Драгутина, није био још увек раширен у тадашњој Србији, нити га је Данило II подстицао, напротив. Штавише, према неким истраживачима, тај култ је систематски спречаван да се развије, како би се показала предност Милутинове лозе над Драгутиновом. да је архиепископ Данило II у Јеленином житију истицао њено православље како би се сузбио евентуални римокатолички култ који би се могао развити над њеним одром. Леонтије Павловић је чак сматрао и то како тадашњим политичким приликама и уопште клими која је владала у Србији не би одговарало ширење култа краља блиског угарском двору и папској курији.³⁸

Стефанове жене, односно унук млетачког дужда Енрика Дандола, већ само стоји да је Стефан за жену узео *neptem condam Henrici Dandulo ducis*.

36 Никол 2002, 146.

37 Schreiner 2002, 242-244 са библиографијом 342-344; Petkov 2007, 103-104, 106, 107-108, 112-116. Јасно је да је Византинцима напад крсташа на византијске (или некадашње византијске) територије био и удар на понос, али и на њихов концепт државног и сваког другог суверенитета. И након рестаурације из 1261. године, сукоби са западним силама, као и притисак Венеције и Ђенове су се наставили. Штавише, управо је Србија искористила највише из тешког спољнополитичког положаја Византије. Лош је једна важна карактеристика приказа *другог*, односно странца у византијској историографији и књижевности, а то је да је портрет странца, по правилу, скоро увек негативан. Odorico 1993, 78-79.

38 Маринковић 1998, 105-121; Даница Поповић, *Култ краља Драгутина-монаха Теоктиста*, ЗРВИ 38 (1999-200), 309-326; М. Поповић, нав. дело, 16-17. Леонтије Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца*, Смедерево, 1965, 258.

На овај начин Данило II је врло позитивно приказао две српске краљице, оправдавајући везе српског двора са инославним принцезама, али је истовремено испунио и своју функцију као првојерарха православне српске цркве и идеолога династије. И Кателина и Јелена су приказане као побожне православке, украшене бројним богоугодним врлинама. Кателинин отац, угарски краљ, није портретисан негативно, већ као савезник краља Драгутина, свог зета. Данило II признаје и то да је заправо Драгутин, као зет угарског краља, добио неке поседе и да је и био везан за Угарску. Једини делимично негативан приказ римокатолика, односно посматрање западног хришћанства као латинске вере, која је нешто друго у односу на хришћанство, мора се посматрати у два контекста. Први је изразито негативан став који Данило II има према византијском василевсу Михаилу VIII, док је други однос српске цркве и државе према Лионској унији у време настанка Милутиновог житија.

Литература

Andreae Danduli Venetorum Ducis Chronicon Venetum, a pontificatu S. Marci ad Annum usque MCCCXXXIX (1728): *Rerum Italicarum Scriptores XII*, ed. L. A. Muratori, Milano

Andreae Danduli ducis Venetiarum Chronica per extensum descripta, aa. 46-1280 d.C. (1938-1958), a cura di Ester Pastorello, *Rerum italicarum scriptores 12.1*: Bologna: Nicola Zanichelli

Антоновић, Милош (2004): Срби и Лионска унија: неуспео покушај приближавања. *950 година од великог раскола (1054) и 800 година од пада Цариграда у руке крсташа (1204)* Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 113-131.

Berrár Jolán (1951): A magyar női nevek kutatásának története. *Magyar nyelv XLVII. évfolyam*, 2. szám, december: 154-214.

Војводић Драган (2005): *Зидно сликарство цркве Светог Ахилија у Ариљу*. Београд: Стубови културе

Vásáry István (2005): *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans (1185-1365)*, Cambridge: Cambridge University Press

Vukovich Alexandra (2012): Motherhood as Authority in the Life of Queen Helen by Archbishop Daniel II. *Authorities in the Middle Ages Influence, Legitimacy, and Power in Medieval Society* Ed. by Sini Kangas, Mia Korpiola, Tuija Ainonen. Berlin: Walter de Gruyter, 249-265.

Д'Амико, Роза (2011) Ватиканска икона Јелене Анжујске и легендарна „Икона цара Константина“: иконографски и политички аспекти српске светиње у Риму, *Ниш и Византија 10*: Град Ниш : Универзитет у Нишу, Нишки културни центар, Ниш, 305-321.

Данило Други (1988): *Животи краљева и архиепископа српских. Службе*. Приредили Гордон Мак Данијел, Дамњан Петровић, данашња језичка верзија Лазар Мирковић, Димитрије Богдановић, Дамњан Петровић. Београд: Просвета-Српска књижевна задруга

Ивановић Милош (2017): Насилне промене на српском престолу у *Даниловом зборнику*. Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности VII. Деспотовач: Народна библиотека *Ресавска школа*-Институт за српски језик САНУ Београд, 113-127.

Коматина Ивана (2014): Ана Дандоло – прва српска краљица?, *Зборник Матице српске за историју* 89: 7-22.

Копривица Марија (2013), Црквено венчање у средњовековној Србији, Свети цар Константин и хришћанство, ур. Д. Бојовић, Ниш: Центар за црквене студије: 551–563.

Korai magyar történeti lexikon (1994): főszerkesztő Kristó Gyula, Budapest: Akadémiai

Маринковић Радмила (1978) *Владарске биографије из доба Немањића*, Прилози за Књижевност, језик и фолклор 1-2:

Маринковић Радмила (1998), Лик краља Драгутина у Даниловом зборнику, *Рачански зборник* 3: 105-121

Миљковић Бојан (2007), Немањићи и Свети Никола у Барију, *Зборник радова византолошког института XLIV*: 275—294.

М. Митић (1997), Свето писмо у Житију краљице Јелене од архиепископа Данила II, *Српска књижевност и Свето писмо*, Београд: Међународни славистички центар, 61-69.

Митровић Катарина (2015). Краљица Јелена и бенедиктинске традиције у Приморју. *Јелена. Краљица, монахиња, светитељка. Тематски зборник посвећен краљици Јелени*. Манастир Градац: Манастир Градац: 65-81.

G. McDaniel (1982-1983): On Hungarian-Serbian Relations in the Thirteenth Century: John Angelos and Queen Jelena, *Ungarn Jahrbuch* Band 12: 43-50.

Никол Доналд (2002): *Византијске племкиње. Десет портрета (1250-1500)*, Београд: Утопија

Nicol Donald M. (1964), Mixed Marriages in Byzantium in the Thirteenth Century, *Studies in Church History*, 1:160–72

Odorico Paolo (1993) «L'étranger et son imaginaire dans la littérature byzantine», *Of Strangers and Foreigners (Late Antiquity – Middle Ages)*, *Studies in Comparative Legal History*, Berkeley's University, 65-79.

Oxford dictionary of Byzantium (1990): ed. By A. Kazhdan, Oxford: Oxford University Press.

Petkov Kiril (2007): “To Disda in the Truth and Look at Others with Contempt:” Byzantines and Muslimon Latin Pride and Arrogance, ca. 1100–1300, *Al-Masaq (Al-Masaq: Islam and the Medieval Mediterranean)*, 19/2: 99-119.

Петровић Владета (2015): Иноплеми и иноврени у Даниловом зборнику. *Велики прасак, сто година од атентата у Сарајеву*, Зборник радова са научног скупа одржаног у Пожаревцу 28. јуна 2014. године у Пожаревцу. Уредник за средњи век: Владета Петровић. Уредник за нови век Момчило Исић, Пожаревац: Центар за културу, 29-36.

Поповић Мирослав (2010): *Српска краљица Јелена између римокатоличанства и православља*. Београд: Институт за теолошка истраживања ПБФ.

Поповић Мирослав (2015): Нови осврт на датовање писма–заклетве краљице Јелене дубровачком архиепископу, кнезу и општини. *Јелена. Краљица, монахиња, светитељка. Тематски зборник посвећен краљици Јелени*. Манастир Градац: Манастир Градац: 53-60.

Szentpétery Imre (1921-1922). V. István ifjabbkirálysága. *Századok* LV-LVI. Évfolyam, 1. szám: 77-87.

Szücs Jenő (1993): *Az utolsó Árpádok*. Budapest: História-MTA Történettudományi intézete

Stojkovski Boris (2014): Pielgrzymka królowych serbskich Katarzyny i Symonidy do grobu królowej Heleny. Pewien „kobiecy motyw” w dziele Danila II, *Poszukiwanie przeszłości. Szkice z historii i metody badań historycznych Potestas et societas. Władza w średniowiecznej Europie* Tom 1 red. Przemysław Wiszewski, Joanna Wojtkowiak. Wrocław: Wydawnictwo eBooki.com.pl, 49-61.

Стојковски Борис (2015). Краљица Јелена и Угарска. *Јелена. Краљица, монахиња, светитељка. Тематски зборник посвећен краљици Јелени*. Манастир Градац: Манастир Градац: 41-48.

Суботић Гојко (1958): Краљица Јелена Анжујска-Ктитор црквених споменика у Приморју. *Историјски гласник* 1-2: 131-147

Узелац Александар (2009): Кумани у средњовековној Србији, *Гласник Историјског архива Ваљево* 43: 5-17.

Fehértó Katalin (2004): *Árpád-kori személynévtár (1000-1301)*. Budapest: Akadémiai

Хафнер Станислав (1991): *Данило II као средњовековни историограф*, у: *Архиепископ Данило II и његово доба*, Београд, 1991, 132-136

Цветковић Бранислав-Гаврић Гордана (2015). Краљица Јелена и фрањевци. *Јелена. Краљица, монахиња, светитељка. Тематски зборник посвећен краљици Јелени*. Манастир Градац: Манастир Градац: 119-135.

ŠarkićSrđan (2008): *Rex iunior-egy magyar intézmény a középkori szerb jogban*, *Jogtörténeti szemle* 1: 40-43

Schreiner Peter (2002): *Bizánc. Bevezetés a bizáncológiaiába*, Budapest: Bizantinológiai Intézeti Alapítvány

THE IMAGE OF ROMAN CATHOLICS IN THE WORK OF DANILO II

The lives of Serbian kings and archbishops, written by Serbian archbishop Danilo II is one of the most important literary works as well as historical sources for 13th and 14th century Serbia under the rule of Nemanjić dynasty. Even though, his writings have strong hagiographic character, it is very important to stress that due to the lack of sources for medieval Serbia, as well as due to the importance of the author himself, this source is certainly a key historical source for the period as well. In the paper the author has shown how Danilo II depicts Roman Catholics. In only one place actually he mentions Roman Catholicism, depicting it as *Latin faith*. He does not call it heresy explicitly, but he makes a distinction with orthodoxy, which he defines as *Christianity*. The context of this depiction is also very important since Danilo II mentions this in the chapter of the *Life of King Milutin* where he explains the intention of Byzantine emperor Michael VIII Palailologos to invade Serbia. In an attempt to present this ruler in the darkest manner Danilo II said that Michael VIII left Christianity (i. e. Orthodoxy) and embraced *Latin faith*. Of course, his tendency was driven by the official attitude of the Church and State in the time when he had finished his work (1324) when both ecclesiastical and state authorities were against the Union of Lyon, after decades of negotiations between Serbia and the West.

Other important fact in Danilo's depiction of Roman Catholics is the image of two foreign Latin princesses, which become Serbian queens. On one side, there is an extensive life (*Vita*) of Queen Helen, who was of Latin origin, maybe even had preserved her Roman Catholic religion, and was an important political factor in the relations between Latin West, papacy and Serbia. But, she has been canonized as saint in the Serbian Orthodox Church shortly after her death in 1314 and Danilo II has prepared a very canonic Orthodox *Vita* that celebrates her as a pious saint.

The other princess is queen Katelina (Catherine), daughter of the Hungarian king Stephen V and wife of King Dragutin. She has also been depicted as pious Orthodox woman and queen living in perfect harmony with her husband.

To conclude, the attitude of Danilo II towards Roman Catholics depended on the political views of Serbia, being the key ideologist and an Orthodox archbishop as well, led by the ideas of a unity inside Nemanjić dynasty, Danilo II insisted and persisted in showing that the queens, even though of foreign origin, were true Serbian Orthodox rulers.